

پیش‌خوانی

«سرگذشت دیکتاتور» در آینه یک روایت نوانتشار

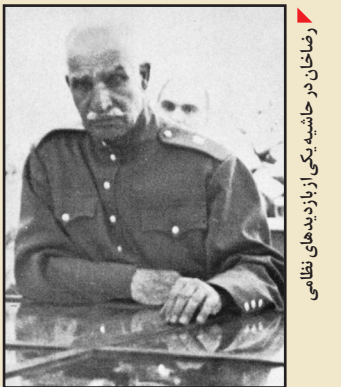
از «پالانی» تا «پهلوی»

■ **شاهد توحیدی**

اثری که در این مجال در معرفی آن سخن می‌رود، در پی آن است که با ادبیاتی روان و با استناد به منابع دست اول، رضاخان را به جوانان معرفی کند. این کتاب در عداد تحقیقاتی است که از سوی مرکز اسناد انقلاب اسلامی و در قطع پالتویی منتشر شده است.

ناشر در دیپاچه این اثر دربارهٔ موضوع آن می‌نویسد: «کتاب حاضر، می‌کوشد بخش‌هایی از زندگی عبرت‌آموز رضاخان پهلوی را به تصویر بکشد. آشنایی با شخصیت رضاخان و مراحل زندگی‌اش، تصویر روشنی از وضعیت اسفبار ایران در دوران حکومت شاهنشاهی (بالاخص دوران قاجار و پهلوی) به مخاطب ارائه می‌دهد. خواننده با مطالعه این کتاب خواهد دید چگونه یک قزاق دون‌پایه که حتی سواد خواندن و نوشتن هم ندارد، تنها به خاطر خشونتی که در سر کوب نهضت‌های اعتراضی مردم کشورش از خود نشان می‌دهد، به‌سرعت مدارج ترقی را طی می‌کند و از پایین‌ترین مراتب نظامی‌گری، با انتخاب مستقیم انگلیسی‌ها به پادشاهی می‌رسد. دوران حکومت پهلوی (رضا و محمدرضا) که با سرعت گرفتن پیشرفت فناوری و صنعت در غرب مصادف بود، بیش از ۵۰ سال به طول انجامید. این زمان بسیار طولانی با سیاست‌های استعمارگران به دوران سیاه عقب‌ماندگی و تحقیر ایرانیان تبدیل گشت. نیم‌قرن بزرگ‌ترین موفقیت‌ها و افتخارات برای ایران باشد، زیر چکمه‌های رضاخان ووادادگی‌های پسرش محمدرضا در مقابل غرب، بر باد رفت. در پایان این سرگذشت تأسف‌برانگیز خواهید دید که چطور رضاخان به دستور اربابان انگلیسی‌اش، تحقیر شده و مستأصل، کشور را ترک می‌کند و در غربت، مرگ او را درمی‌یابد. آری، شاید باورش برای نسل جدید سخت باشد، اما

رضاخان در حاشیه‌ی یک بازدیدهای نظامی

روزگاری یه چندان دور بر این کشور مظلوم کناسی همچون رضاخان حکومت کرده‌اند»
ساره‌جمالی نویسنده این اثر، در فصل آغازین پژوهش خویش ودربرهٔ خاسنگانهٔ خانوادگی رضاخان می‌نویسد: «ملک‌الشعراى بهار در جلد اول تاریخ مختصر احزاب سیاسى چنین نگاشته است: رضاخان میرنچ، پسر داداش بیك افسر سوادكوهی از ایل پالانى بود. نام این طایفه در تاریخ خانی طبع پترو گراد برده شده است… در بارفروش (بابل) از مرحوم میرزا محمود رئیس که مردی معتر و فاضل و درویش بود شنیدم که می‌گفت: شاه‌ربیعنی رضاشاه) از ایل پالانى است…و بین پالانى پهلوی قزاق لغظلى عجبیى موجود است. انا گمان ندارم خود شاه ملثفت نام عثمیر خود بوده و این اسم خانوادگی یعنی پهلوی را بدین مناسبت انتخاب کرده باشد. محمود محمود، نویسنده و مورخ معاصر، همان پهلوی است که پیش از رضا پهلوی نام محمود پهلوی را بر گزیده بوده است. اما نام قاملیش را برای رضاشاه گرفتند و او به تکرار نام کوچکش محمود پسند کرد. دهکده الاشت(زاده‌گاه رضاشاه) در آقازغن سیزدهم هجری کمتر از هزار نفر جمعیت داشت. مشهورترین ساکنان این دهکده فرزندان مرادعلی خان بودند که عباسعلی خان وچراغعلی خان وفضل‌الله خان نام داشتند. عباسعلی خان چون به سن بلوغ رسید به ارتش پیوست و جزو هنگ هفتم سوادکوه شد. مدتی رئیس نظمیه بابل کنار گردید که آن زمان به «دراز کلاه» معروف بود. در اوایل حکومت ناصرالدین شاه با درجه نایبی به همراه حسام‌السلطنه بر سر مسئله هرات در جنگ با افغان‌ها شرکت کرد. این جنگ به شکست سپاه ایران انجامید و هرات در اثر بی‌کفایتی سردمداران حکومت قاجار و به موجب عهدنامه پاریس که در سال ۱۲۷۳ ق منقذ گردید برای همیشه از خاک ایران جدا شد و تحت قلمرو افغانستان درآمد. عباسعلی خان در دوران زندگی چندبار ازدواج کرد. داشت او صاحب پنج فرزند شد. هما خانم، همسر دیگر عباسعلی هم صاحب هفت فرزند بوده است. رضاخان حاصل ازدواج او بازنی به نام نوش‌آفرین خانم است. این زن که اهل قفقاز بود در زمان فتحعلی شاه قاجار و پس از اشغال بسیاری از شهرهای ایران توسط روس‌ها به شمال ایران مهاجرت کرد.»

^[1] روزگاری یه چندان دور بر این کشور مظلوم کناسی همچون رضاخان حکومت کرده‌اند

■ **نیما احمدپور**

کارنامه دوره ۲۰ ساله دیکتاتوری رضاخانی از جنبه‌های گوناگون درخور بررسی است که بی‌شک از زیبایی اقتصادی، یکی از سر فصل‌های آن است. در مقال پیش روی ابعاد ریل‌گذاری اقتصادی و نتایج آن در دوران پهلوی دوم مورد بررسی قرار گرفته است. امید آنکه تاریخ‌پژوهان معاصر و عموم علاقه‌مندان را مفید و مقبول آید.

■ ■ ■

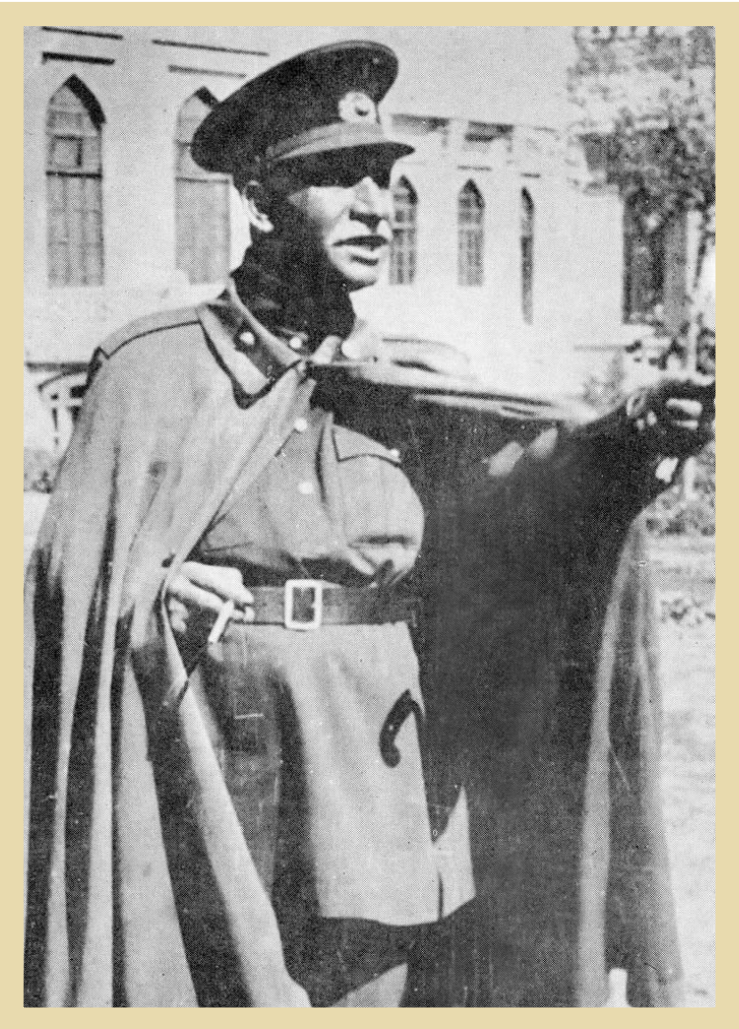
آغاز سلطنت رضاخان را می‌توان نقطه شروعی دانست بر فرآیندهای جدید در عرصه‌های گوناگونی که وی برای انجام آن بر کشفیده شده بود. این شروع اما، در عرصه اقتصاد کشور باز ثانی فراوان تر یافت. رژیم دیکتاتوری رضاخان و برنامه‌های شاهمدرنیستی او طبعاً سازماندهی جدیدی را برای اقتصادی ایران اقتضا می‌کرد. در نتیجه خط‌مشی اقتصادی دولت اساساً تغییر کرد و دولتی شدن اقتصاد به عنوان راهبرد کلان اقتصاد در دستور کار قرار گرفت.

■ **رضاخان و کلید زد ن فرآیند اقتصاد دولتی**

روپا از آغاز پیدایش سرمایه‌داری، سیاست دولتی شدن اقتصاد را در پیش گرفته بود، زیرا اینطور به نظر می‌رسید که سرمایه‌داری بدون حمایت دولت نمی‌تواند رشد پیدا کند. رضاشاه هم اقتصاد دولتی را بر اقتصاد ایران حاکم کرد و با استفاده از اهرم‌های دولتی، به سرمایه‌اندوزی و تصاحب املاک و زمین‌های افراد پرداخت. استبداد، بوروکراسی در حال رشد در عرصه‌های کشوری و لشکری، قدرت زمین‌داران، تسلط امریالیسم بر جنبه‌های مختلف اقتصادی و سیاسی و اجتماعی و فقدان مبانی مستحکم حقوقی و نظام چندوجهی، اجازه نمی‌داد بسوروزاری به‌ویژه در زمینه صنعت رشد کند و تکامل بیابد. به همین دلیل زمین‌خواری، پیمانکاری، بازرگانی مبتنی بر واردات و انواع تقلب‌ها و فسادهای اقتصادی و اجتماعی شکل گرفتند و سرمایه‌داری در ایران از همان ابتدا بر بنیادهای سست و فاسدی بنا و میدان عمل در آن بسیار محدود شد. به این ترتیب بوروزاری نتوانست قدرت و سرمایه خود را به بخش صنعت منتقل کند، آن را به تحرک وادار، بر نظام چندوجهی تسلط یابد و نهادهای مدنی درستی را مستقر کند. ضعف اقتصادی ناشی از برنامه‌ریزی‌های غلط، به تدریج بوروزاری را از نظر اجتماعی و سیاسی هم تضعیف و نهایتاً آن را به دنباله‌روی دیکتاتوری تبدیل کرد و در نتیجه ایران همچنان با اقتصاد کشاورزی، به صورت کشوری عقب‌مانده باقی ماند.

■ **استخدام میلیسیو به عنوان رئیس کل مالیه ایران**

مجلس شورای ملی در برابر برنامه‌های رضاخانی هیچ اراده‌ای از خود نداشت و تنها به‌عنوان تسهیل‌کننده منویات رضاشاه و مشروعیت‌دهنده به رویکردهای او عمل می‌کرد. یکی از مهم‌ترین اقدامات مجلس برای ساماندهی اقتصاد آشفته ایران در سال‌های پس از کودتا، دعوت از دکتر میلیسیو و هیئت همراه او بود. مجلس چهارم در مرداد سال ۱۳۰۱، با تصویب قانونی، میلیسیو را به عنوان رئیس کل مالیه ایران، برای مدت پنج سال استخدام کرد و مانند هموطنش، مورگان شوستر به او اختیارات تام داد. میلیسیو اختیار تام داشت که بودجه کشور را تهیه و تشکیلات وزارت مالیه و شعب آن و ادارات

رضاخان در حاشیه‌ی بازدید از بیمارستان رضاشور

اقتصاد شبه‌مدرنیستی رضاخان، مجلس شورای ملی و روایت یک ناکامی

میلیسیو: رضاخان نمونه مجسم فساد بود!

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی نوپا از آغاز پیدایش سرمایه‌داری، سیاست دولتی شدن اقتصاد را در پیش گرفته بود، زیرا اینطور به نظر می‌رسید که سرمایه‌داری بدون حمایت دولت نمی‌تواند رشد پیدا کند. رضاشاه هم اقتصاد دولتی را بر اقتصاد ایران حاکم کرد و با استفاده از اهرم‌های دولتی، به سرمایه‌اندوزی و تصاحب املاک و زمین‌های افراد پرداخت. استبداد، بوروکراسی در حال رشد در عرصه‌های کشوری و لشکری، قدرت زمین‌داران، تسلط امریالیسم بر جنبه‌های مختلف اقتصادی و سیاسی و اجتماعی و فقدان مبانی مستحکم حقوقی و نظام چندوجهی، اجازه نمی‌داد بسوروزاری به‌ویژه در زمینه صنعت رشد کند و تکامل بیابد. به همین دلیل زمین‌خواری، پیمانکاری، بازرگانی مبتنی بر واردات و انواع تقلب‌ها و فسادهای اقتصادی و اجتماعی شکل گرفتند و سرمایه‌داری در ایران از همان ابتدا بر بنیادهای سست و فاسدی بنا و میدان عمل در آن بسیار محدود شد. به این ترتیب بوروزاری نتوانست قدرت و سرمایه خود را به بخش صنعت منتقل کند، آن را به تحرک وادار، بر نظام چندوجهی تسلط یابد و نهادهای مدنی درستی را مستقر کند. ضعف اقتصادی ناشی از برنامه‌ریزی‌های غلط، به تدریج بوروزاری را از نظر اجتماعی و سیاسی هم تضعیف و نهایتاً آن را به دنباله‌روی دیکتاتوری تبدیل کرد و در نتیجه ایران همچنان با اقتصاد کشاورزی، به صورت کشوری عقب‌مانده باقی ماند.

■ **استخدام میلیسیو به عنوان رئیس کل مالیه ایران**

مجلس شورای ملی در برابر برنامه‌های رضاخانی هیچ اراده‌ای از خود نداشت و تنها به‌عنوان تسهیل‌کننده منویات رضاشاه و مشروعیت‌دهنده به رویکردهای او عمل می‌کرد. یکی از مهم‌ترین اقدامات مجلس برای ساماندهی اقتصاد آشفته ایران در سال‌های پس از کودتا، دعوت از دکتر میلیسیو و هیئت همراه او بود. مجلس چهارم در مرداد سال ۱۳۰۱، با تصویب قانونی، میلیسیو را به عنوان رئیس کل مالیه ایران، برای مدت پنج سال استخدام کرد و مانند هموطنش، مورگان شوستر به او اختیارات تام داد. میلیسیو اختیار تام داشت که بودجه کشور را تهیه و تشکیلات وزارت مالیه و شعب آن و ادارات

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

تاریخ

کفت وکوت ۸۸۴۹۸۴۲۷

■ **رضاخان در حاشیه‌ی بازدید از بیمارستان رضاشور**

آر تور میلیسیو: «رضاشاه با گذشت زمان مشاوران کم و بیش نجیب خود را کنار گذاشت و بدترین عناصر کشور را پیرامون خودش جمع کرد. او این عده را همدست خویش ساخت. به آنها امتیازات گوناگون داد. با دقت شگفت‌انگیزی هر ذالتی را پاداش و هر فضیلتی را مجازات داد. در عین حال خودش را به ملت تأثیر پذیرش به عنوان نمونه مجسم فساد معرفی کرد»

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

دولتی دیگر را که به نوعی با امر محاسبه و پرداخت وجه عمومی ارتباط داشت اصلاح کند. او در ترقی و تنزل دادن کارکنان این بخش‌ها اختیار تام داشت و پس از وزیر، بالاترین مقام مالیه محسوب می‌شد. مدت قرارداد میلیسیو پنج سال بود و البته پس از انقضای سه سال اول، طرفین حق پایان دادن به آن را تمدید آن را تا پایان پنج سال داشتند. پس از سه سال، رضاخان تمایلی به تمدید قرارداد او نداشت و فقط با اصرار مجلس بود که با ادامه فعالیت میلیسیو تا پایان پنج سال موافقت کرد. مجلس در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۴ با درخواست میلیسیو مبنی بر استخدام ۱۲ نفر امریکایی برای معاونت مالیه و ریاست محاسبات موافقت کرد و به این ترتیب نه تنها همه رؤسای ادارات، بلکه پیشکارها و مشاوران او هم امریکایی بودند. حقوق این کارکنان امریکایی باید هر ۱۵ روز و برحسب دلار محاسبه و پرداخت می‌شد. میلیسیو خود را تنها در قبال مجلس پاسخگو می‌دانست و با توجه به اظهارات گسترده‌ای که داشت، اگر فرامین دولت با نظر مجلس تناقض داشت، زیر بار نمی‌رفت. البته این نکته را نباید از یاد برد که بخش اعظم موفقیت‌های میلیسیو و هیئت همراهش، مرهون تقویت دولت مرکزی و استقرار نظم و امنیت در سال‌های پس از کودتا و همکاری‌های نزدیک نهادهای و قوای سیاسی با او بود. با الغای کاپیتولاسیون و تحکیم پایه‌های

آینده کشور مشخص شد، اما این دستاوردهای درخشان مجلس پنجم متعلق به دوره‌ای است که رضاخان هنوز بر مملکت سیطره کامل پیدا نکرده بود. یکی از این دستاوردها تأسیس کمیسیون اقتصادیات بود که رضایت میلیسیو را نیز به همراه داشت و خود نیز در جلسات این کمیسیون شرکت می‌کرد. فعالیت‌های این کمیسیون منجر به شکل‌گیری نهادهایی در بیرون از مجلس و هیئت وزیران در زمینه توسعه اقتصادی بود. بی‌شک تأسیس سازمان برنامه یکی از پیامدهای کار این کمیسیون بود. مجلس در حوزه بازرگانی هم فعال شد و توانست قوانین مهمی چون قانون تجارت، قانون محاکم تجاری، قانون اتاق تجارت را در سطح داخلی، قانون گمرکات، ثبت شرکت‌های خارجی، قانون گمرکات و قانون انحصار تجارت در سطح بین‌المللی را به تصویب برساند. این مصوبات به خودی خود اقداماتی مؤثر و مفید در راستای برنامه‌های کلان نوسازی اقتصادی و سیاست شبه‌مدرنیستی و تقویت دولت مرکزی بودند، چون پس از تشکیل کمیسیون اقتصادیات در مجلس، تصویب لوایح پیشنهادی دولت شتاب بیشتری گرفت و مجلس همه وقت خود را صرف تصویب قوانینی در جهت دستیابی به تراز بازرگانی و با وضع مقررات جدید دربارهٔ تعرفه گمرکی، دولت را مکلف به امضای قرارداد جدید گمرکی با کشورهای طرف تجارت ایران کرد.

■ **انحصار تجارت برای تدارک کسری تراز پرداخت‌ها**

مرحله جدید تجارت ایران در دوره رضاشاه با تصویب قانون انحصار تجارت خارجی متمم آن شروع شد. مشکلات اقتصادی دولت را در تجارت بین‌الملل و کسری تراز پرداخت‌ها دچار مشکل کرد و اسباب نگرانی بازرگانان خارجی شد. دولت با تصویب قانون انحصار تجارت قصد داشت به کسری موازنه تجاری پایان بدهد و با سیاست‌های انحصارطلبانه شوروی در تجارت خارجی مقابله کند. بنابراین تجارت خارجی ایران در انحصار دولت قرار گرفت و طبیعتاً ورود و خروج کالاهای طبیعی و صنعتی و موثقی یا دائمی بودن آنها به دولت واگذار شد. دولت می‌توانست تا تصویب متمم این قانون از ورود کالاهای خارجی جلوگیری کند. براساس این قانون باید به میزان واقعی واردات، کالای صادر شود. حقوق گمرکی کالاهای وارداتی افزایش پیدا کند و کالاهای صادراتی مطابق استانداردهای تأیید شده تولید شوند تا به حسن شهرت تولیدات داخلی منجر شوند. تجار مکلف بودند صدرصد از راه‌های خارجی از صادرات را به بانک‌ها بفرروشند و بانک صادرات موظف بود صحت معاملات را بررسی کند.

این تلاش‌ها که با عرف بین‌الملل و لبرالیسم، اقتصاد نظام مشروطه مغایرت داشت، با وجود مخالفت بعضی از نمایندگان در مورد کنترل تجارت و سلب آزادی و استقلال تجار، در پرتو علاقه خاص رضاشاه به این کار بود. اختلافات تشدید شدند. رضاخان مایل نبود از ساخت راه‌آهن دست بردارد و مجلس را موظف کرد قانون مالیات قند و شکر را تصویب کند و عواید آن را به تأسیس راه‌آهن اختصاص بدهد و با تصویب این قانون، قاطعانهٔ حدود اختیارات و وظایف میلیسیو را نقض و پس از مدتی قرارداد او را لغو کرد. مستوفی‌الممالک، مدیران امور مالیات و افزایش قیمت تلاش فراوانی کرد و حتی پیشنهاد داد که اختیارات او محدود شوند و در صورت بروز اختلافات، حکمیت به رئیس دولت یا رئیس مجلس یا رئیس دیوان عالی کشور محول شود. با این همه، رضاشاه و نصرت‌الدوله همچنان موفق توقف فعالیت‌های میلیسیو بودند و نهایتاً هم قرارداد او تمدید نشد. بماند که خود میلیسیو هم دیگر با شرایط جدید علاقه‌ای به ادامه کار نداشت. بنابراین قرارداد او لغو و تمام اختیاراتش در جلسه ۶ مرداد ۱۳۰۶ به مخیرالسلطنه هدایت واگذار شد.

■ **تلاش بیبوهه مجلس برای سرو سامان دادن به وضعیت اقتصادی**

همزمان با اقدامات میلیسیو، مجلس هم سعی می‌کرد موانع حقوقی و سیاسی در زمینه اصلاحات اقتصادی را از سر راه بردارد. یکی از اقدامات مجلس در جهت مواجهه بی‌واسطه‌تر با امور اقتصادی کشور، تشکیل کمیسیون اقتصادیات در ۳ آبان ۱۳۰۳ مرکب از شش نماینده مجلس بود. در روز ۷ آبان، مجلس براساس مادهٔ واحده‌ای دولت را موظف کرد ظرف سه ماه به وسیله هیئت‌های مختلف متشکل از متخصصان ادارات مختلف یا اشخاص ذی‌صلاح غیراداری دربارهٔ این مسائل مطالعه و پیشنهادات خود را به مجلس ارائه کند:

«بررسی نواقص موجود در کشاورزی، ارائه راه‌حل‌هایی برای رفع این مشکلات و برآورد میزان هزینه برای انجام اصلاحات در حوزه کشاورزی»
«ارزیابی علمی اصول مختلف سهم مالک و رعیت (سپه) تأسیس شد، ولی چون توسط نظامی‌ها در جهت تشویق آنها برای تلاش در راه آیدان شده بود، تکاافی نیازهای روزافزون کشور را نمی‌داد. بالاخره مجلس در ۱۴ اردیبهشت ۱۳۰۶ قانون تأسیس بانک ملی ایران را تصویب کرد. این قانون در ۲۱ اردیبهشت به امضای شاه رسید. از آنجا که ایران کارشناس و متخصص آشنا به امور بانکی نداشت، دکتر کسوت لیندن بلات آلمانی که پیش از آن رئیس بانک‌های بلغارستان بود، به عنوان اولین مدیرکل بانک ملی ایران استفاده شد و شعب بانک ملی را به‌سرعت در سراسر کشور گسترش داد. سپس ادارهٔ آموزش بانک برای تربیت کادر مورد نیاز امور بانکی،

دوشنبه ۷ بهمن ۱۳۹۸ | اول جمادی‌الثانی ۱۴۴۱ |

حسابداری، مبانئی اقتصاد و حقوق تأسیس شد. علاوه بر این همه ساله برای تحصیل در این رشته‌ها به اروپا اعزام شدند. با تلاش‌های مجلس حق انحصاری چاپ و انتشار اسکناس از بانک شاهنشاهی انگلستان گرفته و پس از پرداخت خسارت به بانک ملی واگذار شد. لیندن بلات با اختیارات گسترده‌ای که داشت به استخدام کارمندان آلمانی پرداخت و تمام سمت‌های حساس و کلیدی را به آنها سپرد. آلمانی‌ها تا سال ۱۳۱۱ به فعالیت خود ادامه دادند و در این سال حسینقلی‌خان نواب، رئیس نظاران بانک برده از اختلاس‌های کلان و تنظیم ترازنامه‌های جعلی توسط مدیریت بانک برداشت. بلات به بهانه مرخصی ایران را ترک کرد و بلافاصله از کار برکنار شد و تحت پیگرد قانونی قرار گرفت. بعد هم تحت انحصارات سیاسی به ایران برگشت و محاکمه و به ۱۸ ماه زندان و پرداخت ۷ هزار لیره انگلیسی و ۴۶ هزار ریال محکوم شد، اما هنوز مدت زیادی در زندان نبود که دولت ایران با دولت آلمان مصالحه کرد و بلات توانست با پرداخت ۶۳ هزار تومان به بانک ملی از ایران برود. تنظیم واحد پول، طلا و یکسان‌سازی اوزان و مقادیر هم از دیگر تلاش‌های مجلس بود که به رشد اقتصاد کشور کمک زیادی کرد. با این همه دولت رضاشاه نتوانست مشکل کهنه بی‌پولی حکومت را حل کند و کسری دائمی بودجه‌ها، اوضاع مالی را بدتر کرد. سیاست‌های اقتصادی واقع‌بینانه نبودند و با ایجاد انحصارات دولتی، بخش خصوصی عملاً فلج شد. فرار مالیاتی و سفته‌بازی رواج پیدا کرد و جلب سرمایه‌های خارجی دشوار شد، زیرا سرمایه‌داران داخلی به جای سرمایه‌گذاری در تولید به خرید و فروش زمین یا سپرده‌گذاری در بانک‌های خارجی روی آوردند.

■ **نفوذ دولت‌های روس و انگلیس در شمال و جنوب، مانع بزرگ رشد اقتصادی ایران**

یکی از موانع بزرگ رشد اقتصادی ایران، نفوذ دولت‌های روس و انگلیس در شمال و جنوب ایران بود. آنها در مناطق تحت نفوذ خود نظام‌های گمرکی متفاوتی را برقرار کرده بودند که اقتصاد ایران را با اختلال مواجه می‌کرد.

برنامه‌ریزان اقتصادی کشور از شرایط مساعد بین‌المللی استفاده کردند و با تلاش میلیسیو و تصویب مجلس در سال ۱۳۰۶، اعراض گمرکی جدیدی وضع شدند و روسیه و انگلستان پس از کشمکش‌ها بحث‌های فراوان سرانجام این تعرفه‌ها را پذیرفتند.

یکی از شاهکارهای اقتصادی رضاشاه تعدید امتیاز نفت ایران و انگلیس و لغو قرارداد داری بود. قرارداد جدیدی که در ۲۷ ماده تنظیم شد از نظر افزایش درآمدهای مالی یا تثبیت میزان درآمد ایران و محدود کردن حوزه استخراج نفت و لزوم استخدام کارگران ایرانی به نفع ایران بود، اما از جهات دیگر، پیامدها و آثار شوم آن به مراتب از قرارداد داری بدتر بود. بی‌تردید پیشبرد برنامه‌های اقتصادی و نوسازی و توسعه شدن یک شبکه ارتباطی پیشرفته ممکن نبود، از همین روی راه‌آهن برای سیاستمداران و تجددگرایان تبدیل به نماد ترقی شد. البته احداث راه‌آهن از لحاظ اقتصادی نفع بسیار داشت و بیشتر نوعی پاسخ به عقده‌های حقارت ناشی از ممانعت‌های مجلس و فرط رضاشاه به انجام این طرح، نه دولت‌های سلطه‌گر محسوب می‌شد. با توجه به علاقه مغر رضاشاه به انجام این طرح، نه مجلس و نه هیچ دیگری جرئت مخالفت نداشت. مالیاتی که برای تأمین هزینه راه‌آهن بر جای و قند و شکر وضع شد، به‌شدت تورم را بالا برد. از آنجا که راه‌آهن از شهرهای بزرگ ایران عبور نمی‌کرد، نمی‌توانست در اوضاع اقتصادی کشور تأثیری داشته باشد.

■ **و کلام آخر**

شاید مناسب باشد که ختام این سخن را، توصیفات و لزوم میلیسیو دربارهٔ رضاخان قرار دهیم. نکاتی که درچپه‌ای به شخصیت‌شناسی وی می‌گشاید: «هنگامی که من با رضاشاه آشنا شدم، او را بیشتر فاقد قیود اخلاقی یافتم تا ارزش و فاسد. در ایران ضرب‌المثلی وجود دارد که اشخاص درستکار، تئبل و بیکارهند و اشخاص نادرست زرنگ! رضاشاه بی‌شک به فعالیت و زرنگی بیشتر اهمیت می‌داد